
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94:328.132.7(437)«1918/1919»

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-29-83-88>**Олександр Кравчук**Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)**Розбудова інституту президентства у Чехословацькій республіці
у 1918-1919 рр.**

Анотація. У статті висвітлено розбудову інституту президентства у Чехословацькій республіці у 1918-1919 рр. і внесок Т. Г. Масарика у цей процес. Наголошено, що завдяки розширенню повноважень президента, на чому наполягав Т. Г. Масарик, інститут глави держави перетворився у потужний стабілізаційний елемент у державі. Розбудовуючи інститут президентства, Т. Г. Масарик отримав і реалізував можливість спрямовувати політичний розвиток Чехословаччини як демократичної стабільної держави.

Ключові слова: Чехословацька республіка, конституція, інститут президентства, Т. Г. Масарик, Канцелярія президента республіки, демократія.

Досвід державотворення Першої Чехословацької республіки нерозривно пов'язаний з політичною діяльністю її першого президента Т. Г. Масарика. Він мав вплив на становлення політичної системи Чехословаччини у багатьох аспектах, зокрема, у розбудові президентства. В історіографії тема досліджувалася у контексті конституційного (Ю. Бисага [1], К. Лацо [4], В. Павлічек [25], Г. Савчук [7] та інші), політичного розвитку Першої ЧСР і біографії її першого президента Т. Г. Масарика (Є. Броклова [9; 10], Д. Гайкова [11], Я. Галек [12], З. Карнік [14], А. Клімек [15], І. Ковтун [19], Р. Квачек [20], О. Кравчук [3], М. Нагорняк [5], Н. Нарбут [6], Й. Недома [23], Я. Опат [24], Ф. Пероутка [26], С. Полак [27], А. Субігу [29] та інші).

Мета статті – висвітлити розвиток інституту президентства у Чехословацькій республіці у 1918-1919 рр. у контексті державотворчої діяльності Т. Г. Масарика.

Наслідком докорінних політичних зміни у чеських і словацьких землях 28-30 жовтня 1918 р. стало проголошення Чехословацької держави. Водночас у Женеві відбулася зустріч представників внутрішнього і закордонного визвольного руху, на якій було схвалено республіканську форму держави чехів і словаків. Також було погоджено, що посаду президента обійме визнаний лідер визвольного руху – Т. Г. Масарик. Питання повноважень президента не обговорювалися. Як швидко виявилось, політики мали різні уявлення з цього приводу, що незабаром стало частиною політичної боротьби між еміграційною та внутрішньою групами визвольного руху. Представникам еміграції імпонувала модель президенства в США, де голова держави керував урядом [15, с. 111]. Іншу думку мали члени Національного комітету, зокрема, його голова К. Крамарж і лідер впливової аграрної партії А. Швєгла [9, с. 156; 10, с. 15]. Розроблена А. Мейснером і ухвалена Національним комітетом 13 листопада 1918 р. тимчасова конституція наділяла парламент найбільшими владними повноваженнями [30, 1918, с. 30-31]. Головою держави проголошувався президент республіки, функції якого завершувалися після обрання нового президента на основі постійної конституції. Під час перебування президента за межами держави або якщо ця посада була вакантною, його обов'язки виконував уряд. Президент обирався парламентом кваліфікованою більшістю за участі у засіданні двох третин депутатів. Поряд з урядом, голова держави був носієм виконавчої влади із обмеженими повноваженнями [10, с. 15]. Розпорядження президента підлягали підтвердженню одним з міністрів. Президент представляв державу за кордоном, приймав послів, оголошував згідно рішення парламенту війну і надавав йому для схвалення домовленості про мир, проголошувався верховним головнокомандувачем, отримав право амністії, призначення офіцерів, урядовців і суддів, починаючи з VI класифікаційного рівня. Для подолання закону, ветоного головою держави, було достатньо більшості голосів депутатів. Якщо парламент залишав своє початкове рішення, закон вступав в силу і без підпису президента [26, с. 162]. Перед законодавчим органом президент складав присягу, що «буде дбати про добробут республіки і народу і дотримуватися законів». Президент підписував закони спільно з головою уряду і міністрами, відповідальними за їх реалізацію. На президента поширювався імунітет щодо кримінального переслідування. Президент не мав права розпуску парламенту. Тимчасова конституція відводила президенту репрезентативну функцію, як зауважив Т. Г. Масарик, «де-факто без можливості прямого впливу на політичні події» [8, с. 163].

14 листопада 1918 р. Національні збори проголосили встановлення республіки у чеських і словацьких землях та одногосно обрали її першим президентом Т. Г. Масарика. Як згадував чеський політик К. Горачек, це «сприймалося всіма верствами як щось самозрозуміле. Тоді не було в нації популярнішої особистості за нього» [13, s. 280].

На той час Т. Г. Масарик як емігрант перебував у США. Під час світової війни пріоритетом його діяльності було здобуття незалежності, а не докладне опрацювання політичної системи майбутньої держави. У «Проголошенні незалежності чехословацької нації тимчасовим чехословацьким урядом» (18 жовтня 1918 р.), розробленого Т. Г. Масариком [25, s. 155], про посаду президента республіки не згадувалося. Наприкінці Першої світової війни політик вважав, «що ми матимемо республіку, але з диктаторським управлінням на початках», яке здійснюватиме Тимчасова Директорія з представників закордонного і внутрішнього визвольного руху [8, с. 280; 15, s. 112]. Від 1916 р., коли висловився за республіканську форму держави чехів і словаків, він цікавився інститутом президентства на прикладах США, Франції та Швейцарії. Політик дійшов висновку, що для Чехословаччини може бути прийнятна американська або французька модель президентства [22, s. 386-387]. Водночас він усвідомлював, що жоден інститут «не може бути перенесений в іншу країну механічно і неорганічно» і був відкритий до дискусії з цього приводу [22, s. 387]. Власних амбіцій щодо цієї посади Т. Г. Масарик не мав [8, с. 162]. Повідомлення про його обрання парламентом у Празі політик отримав 16 листопада 1918 р. [24, s. 296]. Повертаючись пароплавом до Європи (20-29 листопада 1918 р.), Т. Г. Масарик мав час проаналізувати нову політичну ситуацію в країні. Він вирішив не поступатися у принципових і головних питаннях, «але на всі особисті відрази ... поставив жирний хрест» [24, s. 308]. Не володіючи докладною інформацією про ситуацію, він розмірковував над своєю президентською діяльністю, «ревізував кадастр політично й адміністративно зрілих особистостей; уявляв ... деталі необхідної державної конструкції ... » [8, с. 162]. Значну увагу приділяв написанню першого звернення до парламенту, присвяченого історії визвольної боротьби під час Великої війни та визначенню стратегічних завдань у розбудові демократичної Чехословацької держави. Текст цього документу політик завершив у Франції, звідки відправив його для ознайомлення уряду ЧСР [27, s. 14].

Ще до повернення Т. Г. Масарика, законом від 20 грудня 1918 р. резиденцією голови держави було визначено Празький Град. Оплата праці президента встановлювалася у сумі 500 тис. крон на рік [30, 1918, s. 84].

Повернувшись на батьківщину, Т. Г. Масарик розгорнув активну державотворчу діяльність. Один із її важливих напрямків полягав у розбудові інституту президентства. Т. Г. Масарик відповідально поставився до своєї посади. «Це зовсім не дрібниця – бути першим президентом нової держави, котра не має своєї традиції правління, і репрезентації», – згодом зауважував політик у розмові з К. Чапеком [8, с. 163]. Він вважав, що президент повинен бути сильною особистістю, яка зможе застосувати свій авторитет навіть і там, «де неможливо вирішувати, а тільки радити». Наголошував, що «Президент є одним з небагатьох діячів, які репрезентують єдність держави попри відмінності національні, крайові, соціальні». Ця посада не повинна «бути тільки декорацією, але дійсно ... покликанням...» [28, s. 188-188].

Т. Г. Масарик вважав, що тимчасова конституція «не була належно підготовлена ні теоретично, ні практично», не погоджувався з виключно представницькими функціями голови держави, які вважав «аналогом суворого конституційної монархії (англійської)» [8, с. 163]. У листах до прем'єр-міністра К. Крамаржа, який відбув на Паризьку мирну конференцію, Т. Г. Масарик зауважував, що чеські політики «зробили неможливу конституцію, у якій для президента не було жодного місця» [16, s. 374]. Обмежені повноваження президента контрастували з його авторитетом у новоствореній республіці, здобутим під час успішного керівництва визвольним рухом [27, s. 23-24]. Він категорично наполягав на наділенні президента повноваженнями для активної політичної діяльності [23, s. 205]. Вважав, що конституція повинна врегулювати взаємовідносини президента ЧСР з урядом, парламентом і його комітетами, надати голові держави право законодавчої ініціативи, схвалення проектів уряду та парламенту, участі у нарадах уряду [26, s. 575; 8, с. 163]. Це відповідало потребам тодішньої Чехословаччини, у якій на початку 1919 р. загострилася внутрішньополітична ситуація, зростало незадоволення урядом і парламентом [1, с. 18]. Країна переживала серйозні післявоєнні труднощі, її «роздирали національні і соціальні суперечності» [6, с. 64].

Т. Г. Масарик комплексно підходив до розбудови інституту президентства. Окрім розширення повноважень голови держави, він приділяв увагу створенню Канцелярії президента республіки.

23 січня 1919 р. президент обговорив питання змін до конституції з А. Мейснером [10, s. 14, 37-38], а 5 лютого – написав з цього приводу листа лідеру аграрної партії, в. о. прем'єр-міністра, міністру внутрішніх справ А. Швєглі [17, s. 43]. Категорично проти розширення повноважень президента виступав К. Крамарж у листі до президента від 14 лютого 1919 р.,

обґрунтовуючи це можливістю втрати президентом авторитету внаслідок міжпартійної боротьби [16, s. 315-316]. У відповіді 19 лютого 1919 р. Т. Г. Масарик наголошував: «мусимо домовитись», адже «весь урядовий апарат був і є неготовий – саме це мусить бути відкориговане і власне тепер розбудоване» [16, s. 316]. 28 лютого 1919 р. К. Крамарж просив Т. Г. Масарика не ставити на порядок денний питання зміни конституції, розглядав це як «фундаментальні справи» [16, s. 330].

Т. Г. Масарик продовжував наполягати на розширенні повноважень президента, розглядаючи це як один із найважливіших елементів державотворення і ефективного управління [16, s. 367]. Т. Г. Масарику імпонувала інституція голови держави у США, де «президент має велику владу, гарантовану конституцією; обирає собі сам уряд, і то не з парламенту – американський президент є за англійським взірцем фактично конституційний виборний король» [22, s. 178]. Для Т. Г. Масарика було важливим, щоб повноваження президента у виконавчій владі дістали точніші обриси і відповідали статусу голови держави [10, s. 29]. Не маючи змоги впливати на призначення міністрів, він був позбавлений можливості рекомендувати до уряду позапартійних фахівців [19, s. 40].

Інститут голови держави Т. Г. Масарик використав для створення образу і традиції активного, діяльного президента республіки [20, s. 77, 78]. Наполягаючи на ухваленні справедливого виборчого законодавства, президент заявив К. Крамаржу: «Якщо цього не зробите, складу свої функції і виїду до Англії» [27, s. 21]. 19 січня 1919 р. було ухвалено закон, який забезпечував загальне виборче право всім громадянам республіки [29, s. 308]. Навесні 1919 р. у полі зору президента було чимало питань зовнішньої та внутрішньої політики, зокрема, постачання населення продовольством, створення Чехословацької філії Червоного хреста, національні відносини [16, s. 340; 2, s. 271]. У середині березня 1918 р. президент виступив арбітром у суперечці аграріїв і соціал-демократів, що загрожувало розпадом коаліції. Весною 1919 р. почав відвідувати різні регіони ЧСР, де виступав перед громадськістю з роз'ясненнями демократичних ініціатив влади та інших питань [21, I, s. 108, 112, 113].

Розширення президентських повноважень стало наслідком довгих нарад в уряді, між партіями і в конституційному комітеті [16, s. 373]. Перший проект реформи інституту президентства 26 березня 1919 р. підготував А. Мейснер. Він не передбачав права президента на призначення уряду [24, s. 315]. Соціал-демократи, яких представляв А. Мейснер, у розширенні прав президента вбачали обмеження волі народу і парламенту [16, s. 373]. Більш прийнятним для Т. Г. Масарика став проект А. Швєгли від 7 квітня 1919 р. Згідно з ним, головна вимога Т. Г. Масарика – право президента призначати міністрів мало бути закріплено як засіб врівноваження прав законодавчої і виконавчої влади в ЧСР [19, s. 112; 26, s. 576; 24, s. 315]. Конституційний комітет парламенту 9, 11 і 16 квітня 1919 р. обговорив і схвалив проект уряду [10, s. 37-88]. Під час обговорення було констатовано суперечність тимчасової конституції, що проголосила президента головою держави і не надала йому суттєвих повноважень. Наголошувалося на необхідності розширити права президента в інтересах стабілізації владної системи та для забезпечення його співпраці з парламентом [10, s. 31, 46, 56].

Закон про зміну тимчасової конституції від 23 травня 1919 р. надавав голові держави нові повноваження: призначати та відправляти у відставку уряд загалом і окремих його міністрів, головувати на засіданні кабінету міністрів (без права голосувати), вимагати від нього загалом і окремих міністрів письмового звіту, визначати кількість міністрів, виступати перед парламентом з питань становища держави, пропонувати йому певні заходи. Під час хвороби президента тривалістю довше одного місяця, Національні збори могли обрати його заступника [30, 1919, s. 373-374; 25, s. 160]. Зазначені повноваження стали основою визначення правового статусу президента у постійній конституції ЧСР від 29 лютого 1920 р. [3, s. 59]. Хоча нові повноваження не призвели «до розширення діяльності президента у щоденній адміністративній праці» [9, s. 195], Т. Г. Масарик фактично став головою виконавчої влади [14, s. 66]. Міністр закордонних справ ЧСР Е. Бенеш у листі до Т. Г. Масарика відзначав посилення його конституційних позицій та можливість спільними зусиллями забезпечити стабільний режим і поступово створити «традицію сильного президента» [18, s. 153]. Як зауважив чеський історик З. Карнік, з інституту президентства «утворився виразно найсильніший стабілізаційний елемент конструкції державної влади» [14, s. 107].

Своїми правами Т. Г. Масарик скористався після виборів до місцевих самоврядувань, що засвідчили зміну політичної конфігурації і обумовили відставку уряду К. Крамаржа. Новим прем'єр-міністром 8 липня 1919 р. президент призначив соціал-демократа В. Тусара [29, s. 224; 14, s. 73]. До складу уряду увійшли представники «червоно-зеленої» коаліції, основу якої творила співпраця двох найбільших партій – соціал-демократичної та аграрної. Кожному з міністрів Т. Г. Масарик у листі про його призначення виклав своє бачення головних завдань їх діяльності у дусі соціально-реформістської програми. У цей час виникло неписане правило про

попереднє ознайомлення президента з проектом закону, який міністр планував запропонувати парламенту [3, с. 51].

Важливою частиною розбудови інституції голови держави в ЧСР було створення Канцелярії президента республіки. Її організацією Т. Г. Масарик опікувався вже у грудні 1918-січні 1919 рр. [27, s. 11; 18, s. 54]. На посаду очільника цієї установи президент планував призначити одного з головних своїх співпрацівників під час Великої війни – П. Шамала [17, s. 42]. Статус Канцелярії президента викликав певні дискусії у чехословацьких парламентаріїв. Зрештою, після обговорень у конституційному комітеті, 5 грудня 1919 р. було ухвалено відповідний закон [10, s. 89-118; 30, 1919, s. 1000]. Канцелярія інституційно забезпечила президентство і стала однією із найстабільніших установ держави [12, s. 153, 154]. Канцлером Т. Г. Масарик призначив П. Шамала, який ще 11 лютого 1919 р. приступив до виконання своїх обов'язків [29, s. 252]. Прихильник концепції сильного президента, П. Шамал чимало зробив для зміцнення авторитету голови ЧСР. Канцелярія президента республіки інформувала голову Чехословаччини щодо різноманітних важливих політичних питань, офіційно забезпечувала його відносини з урядом і парламентом, іншими інституціями, громадськістю і окремими особистостями тощо [27, s. 36; 11, s. 166-167]. Створення Канцелярії президента республіки розпочало формування навколо Т. Г. Масарика групи демократично налаштованих політиків, відомою як угрупованням «Град» (від назви президентської резиденції у Празі) [29, s. 269]. Угруповання відігравало роль арбітра у міжпартійних суперечках та сприяло посиленню впливу президента на політичні процеси в країні [14, s. 415].

Таким чином, у 1918-1919 рр. одним із найголовніших напрямків діяльності Т. Г. Масарика у Чехословацькій республіці була розбудова інституту президентства. Завдяки розширенню повноважень президента інститут глави держави перетворився у потужний стабілізаційний елемент у демократичній політичній системі Першої ЧСР. З'ясування подальшої діяльності Т. Г. Масарика по зміцненню і розвитку інституцій демократичної держави є важливим напрямком дослідження цієї проблеми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бисага Ю. Перша Чехословацька республіка: держава, теорія, влада, право. Ужгород: «Закарпаття», 1998. 115 с.
2. Кравчук О. М. Погляди Т. Г. Масарика на соціально-економічні основи чехословацького державотворення // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2017. Вип. 25. С. 267-275.
3. Кравчук О. Т. Г. Масарик і розбудова чехословацької державності у 1918-1920 рр. // Перша Чехословацька Республіка і Україна: матеріали регіональної наукової конференції, м. Львів, 20 жовтня 2018 р. Л., 2018. С. 49-63.
4. Лацо К. Конституция домюнхенской Чехословацкой Республики. М.: «Прогрес», 1972. 407 с.
5. Нагорняк М. М. Національно-державницька концепція Томаша Масарика. К.: Логос, 2009. 368 с.
6. Нарбут Н. П. Философ на троне (Штрихи к портрету Т. Г. Масарика – мыслителя и политика) // Личность. Культура. Общество. 2001. Т. III. Вып. 4 (10). С. 61-83.
7. Савчук Г. В. Томаш Масарик і конституційні процеси в Чехословаччині // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2016. Вип. 46. С. 294-297.
8. Чапек К. Бесіди з Томашем Масариком. Львів: Астролябія, 2010. 464 с.
9. Broklová E. Antonín Švehla, tvůrce politického systému. Praha: Academia, 2017. 527 s.
10. Broklová E. Prezident Republiky československé. Instituce a osobnost T. G. Masaryka. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. 144 s.
11. Hájková D. Počátky prezidentské kanceláře // Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918-1921). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. S. 163-183.
12. Hálek J. Maffisté v politickém životě prvorepublikového Československa (1919-1921) – role Přemysla Šamala // Historie-otázky-problémy. 2014. Č. 1. S. 147-156.
13. Horáček C. Vzpomínky z mého života. Svatopluk Herc (ed.). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR; Nakladatelství Lidové noviny, 2017. 408 s.
14. Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2003. 576 s.
15. Klimek A. Počátky parlamentní demokracie v Československu. // Československo 1918-1938. Praha: Historicky ústav AV ČR, 1999. Sv.1. S. 111-122.
16. Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2005. 520 s.
17. Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Švehla. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2012. 204 s.

18. Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1918-1937. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2013. 484 s.
19. Kovtun J. Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935. Praha: Torst, 2005. 904 s.
20. Kvaček R. V roli prezidenta // Cesta a odkaz T. G. Masaryka. Fakta. Uvahy. Souvislosti. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. S. 70-81.
21. Masaryk T. G. Cesta demokracie I. Praha: Ústav T.G.Masaryka, 2003. 440 s.
22. Masaryk T. G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T.G.Masaryka, o. p. s., 2005. 640 s.
23. Nedoma J. TGM jako prezident československého státu. // Masarykův sborník. VII. Praha: Academia 1990. S. 197-217.
24. Opat J. Průvodce životem a dílem T.G.Masaryka. Česká otázka včera a dnes. Praha, Ústav T.G.M. 2003. 536 s.
25. Pavlíček V. K počátkům a hodnotám v československé ústavnosti (Od jednoty moci k dělbě moci) // TGM, idea demokracie a současné evropanství. Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AVČR, 2001. S. 153-177.
26. Peroutka F. Budování státu. I-II (1918-1919). Praha: Academia, 2003. 868 s.
27. Polák S. T. G. Masaryk: za ideálem a pravdou. Díl 6, (1919-1937). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012. 331 s.
28. Prezident o prezidentství v roce 1934 – jedna z posledních prací TGM (ed. J. Soukup, D. Švihlová) // Masarykův sborník IX. 1993-1995. Praha: Ústav T. G. M., 2003. S. 177-192.
29. Soubigou A. Tomáš Garrigue Masaryk. Praha: Paseka, 2004. 456 s.
30. Zbírka zákonů a nařízení státu Československého. Praha, 1918-1919.

Александр Кравчук

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історических наук, доцент (Україна)

Развитие института президентства в Чехословацкой республике в 1918-1919 гг.

Аннотация. В статье освещено развитие института президентства в Чехословацкой республике в 1918-1919 гг. и вклад Т. Г. Масарика в этот процесс. Подчеркнуто, что благодаря расширению полномочий президента, на чем настаивал Т. Г. Масарик, институт главы государства превратился в мощный стабилизационный элемент в государстве. Развивая институт президентства Т. Г. Масарик получил и реализовал возможность направлять политическое развитие Чехословакии как демократического стабильного государства.

Ключевые слова: Чехословацкая республика, конституция, институт президентства, Т. Г. Масарик, Канцелярия президента республики, демократия.

ABSTRACT

Oleksandr Kravchuk

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
PhD (History), Associate Professor (Ukraine)

The development of the institute of Presidency in the Czechoslovak republic in 1918-1919

The article reflected the development of the president's institution in the Czechoslovak republic in 1918-1919. Based on published sources and scientific works, the distinction between the approaches of representatives of the Czechoslovak emigration and the internal liberation movement in relation to the institution of the head of state, which, in accordance, defended the models of presidency in the USA and France. In this article are revealed the views of T. G. Masaryk on the personality of the president as a politically active person, the process of the emergence and evolution of the institute of Presidency in the Czechoslovak Republic in 1918-1919 was explored and the role of T. G. Masaryk in this article was highlighted. In this context, there were analyzed such important aspects of the development of this institution as the definition of the powers of the President in the Provisional Constitution from November 13, 1918 and the law on the change of the temporal constitution from May 23, 1919. It is emphasized that due to the expansion of the president's powers, the institution of the state's head has become a powerful stabilizing element in the state. Also there was covered the creation of the Office of the President of the Republic as an institutional support for the functions of the head of state. It was noted that with the creation of the President's Office of the Republic, the formation of T. G. Masaryk's group of close politicians, known as the Grad group, began to form. In constructing the institute of Presidency, T. G. Masaryk gained and realized the opportunity to direct the political development of Czechoslovakia as a stable democratic state.

Key words: Czechoslovak republic, constitution, institute of Presidency, T. G. Masaryk, the President's Office of the Republic, democracy.

REFERENCES:

1. Bysagha Ju. Persha Chekhoslovacjka respublika: derzhava, teorija, vlada, pravo. Uzhghorod: «Zakarpattja», 1998. 115 s.
2. Kravchuk O. M. Poghlyady T. G. Masaryka na socialjno-ekonomichni osnovy chekhoslovacjkogho derzhavotvorennja // Naukovi zapysky Vinnycjkogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu im. M. Kocjubynsjkogho. Serija: Istorija. Vinnycja, 2017. Vyp. 25. S. 267-275.
3. Kravchuk O. T. G. Masaryk i rozbudova chekhoslovacjkoji derzhavnosti u 1918-1920 rr. // Persha Chekhoslovacjka Respublika i Ukrajina: materialy rehionaljnoji naukovoji konferenciji, m. Ljviv, 20 zhovtnja 2018 r. L., 2018.S.49-63.
4. Latso K. Konstitutsiya domyunkhenskoy Chekhoslovatskoy Respubliki. M.: «Progres», 1972. 407 s.
5. Nagornyak M. M. Nacionaljno-derzhavnycja koncepcija Tomasha Masaryka. K.: Loghos, 2009. 368 s.
6. Narbut N. P. Filosof na trone (Shtrikhi k portretu T. G. Masarika – myslitelya i politika) // Lichnost. Kultura. Obshchestvo. 2001. T. III. Vyp. 4 (10). S. 61-83.
7. Savchuk H. V. Tomash Masaryk i konstituciyni procesy v Chekhoslovachchyni // Naukovi praci istorichnogho fakul'tetu Zaporizjkogho nacionaljnogho universytetu. Zaporizhzhja, 2016. Vyp. 46. S. 294-297.
8. Chapek K. Besidy z Tomashem Masarykom. Ljviv: Astroljabija, 2010. 464 s.
9. Broklová E. Antonín Švehla, tvůrce politického systému. Praha: Academia, 2017. 527 s.
10. Broklová E. Prezident Republiky československé. Instituce a osobnost T. G. Masaryka. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. 144 s.
11. Hájková D. Počátky prezidentské kanceláře // Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918-1921). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. S. 163-183.
12. Hálek J. Maffisté v politickém životě prvorepublikového Československa (1919-1921) – role Přemysla Šámala // Historie-otázky-problémy. 2014. Č. 1. S. 147-156.
13. Horáček C. Vzpomínky z mého života. Svatopluk Herc (ed.). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR; Nakladatelství Lidové noviny, 2017. 408 s.
14. Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2003. 576 s.
15. Klimek A. Počátky parlamentní demokracie v Československu // Československo 1918-1938. Praha: Historicky ustav AV ČR, 1999. Sv.1. S. 111-122.
16. Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2005. 520 s.
17. Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Švehla. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2012. 204 s.
18. Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1918-1937. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2013. 484 s.
19. Kovtun J. Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935. Praha: Torst, 2005. 904 s.
20. Kvaček R. V roli prezidenta // Cesta a odkaz T. G. Masaryka. Fakta. Uvahy. Souvislosti. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. S. 70-81.
21. Masaryk T. G. Cesta demokracie I. Praha: Ústav T.G.Masaryka, 2003.440 s.
22. Masaryk T. G. Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T.G.Masaryka, o. p. s., 2005. 640 s.
23. Nedoma J. TGM jako prezident československého státu // Masarykův sborník. VII. Praha: Academia 1990. S. 197-217.
24. Opat J. Průvodce životem a dílem T.G.Masaryka. Česká otázka včera a dnes. Praha, Ústav T.G.M. 2003. 536 s.
25. Pavlíček V. K počátkům a hodnotám v československé ústavnosti (Od jednoty moci k dělbě moci) // TGM, idea demokracie a současné evropanství. Praha: Nakladatelství Filosofického ústavu AVČR, 2001. S. 153-177.
26. Peroutka F. Budování státu. I-II (1918-1919). Praha: Academia, 2003. 868 s.
27. Polák S. T. G. Masaryk: za ideálem a pravdou. Díl 6, (1919-1937). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012. 331 s.
28. Prezident o prezidentství v roce 1934 – jedna z posledních prací TGM (ed. J. Soukup, D. Švihlová) // Masarykův sborník IX. 1993-1995. Praha: Ústav T. G. M., 2003. S. 177-192.
29. Soubigou A. Tomáš Garrigue Masaryk. Praha: Paseka, 2004. 456 s.
30. Zbírka zákonů a nařízení státu Československého. Praha, 1918-1919.

Статтю надіслано до редколегії 18.04.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 27.05.2019 р.